

TÓTH LAJOS

Földjogi viszonyaink rendezésének főbb dilemmái

I.

Egy szerző ritkán kerül olyan kellemetlen, kényszerű helyzetbe, amelyet két egymást kizáró lehetőség közötti választás kényszerűsége okoz.

Mielőtt az olvasó abba a tévhitbe esne, hogy e tanulmány szerzője összetéveszti saját dilemmáját a jelenlegi áldatlan állapotú földjogi viszonyaink rendezésére, átalakítására, privatizálására, reprivatizálására stb. hivatott új hatalmi sktruktúrák dilemmáival, szükségesnek tartjuk először a sajátunkat érzékeltetni, és egyben felvázolni azt a feladatot is, amire vállalkozunk.

Az egyik kérdés úgy tehető fel, hogy a felszínesség, felületesség veszélye nélkül lehetséges-e egy szigorúan előírt rövid terjedelmű cikkben alapvető földjogi kérdésekről értekezni akkor, amikor Magyarországon kimondva vagy kimondhatatlanul a mai földjogi viszonyok gyökeres átalakítására vállalkozott az új hatalmi struktúra, mégpedig az új tulajdonviszonyok kialakításával összefüggésben? A kérdésre csak egyértelmű lehet a válasz: nem.

A másik kérdés e sorok írójának lelkiismeretében merült fel. Elkerülhet-e az első kérdésben felvetett feladatot (pl. azzal, hogy nem ír, vagy nem abból a témakörből ír, amellyel 25 éven át foglalkozott) annak tudatában, hogy mondandója egykori alkotmányjogász professzorának, később a tudományos munkában is segítő oktatótársának tiszteletére szerkesztett poszthumusz Emlékkötetben jelenhet meg. Ha nem a hiú, hanem a kötelességtudatból fakadó lelkiismeretben merült fel ez a kérdés, akkor a válasz erre is csak egyértelmű lehet, hogy nem.

A magunk dilemmáját, mert valóban látszólag két egymást kizáró lehetőség között kellett választanunk, a következőképpen oldottuk fel. Először is a lelkiismeretünkre hallgattunk, és vállaltuk a rövid terjedelmi korlátok között is a címben jelzett téma tárgyalását.

Másodszor, csak úgy láttuk a feladatot megvalósíthatónak, ha szigorúan ragaszkodunk tanulmányunk címéhez, és legjobb tudásunk szerint igyekszünk elkerülni a felületesség veszélyét.

E rövid bevezetőt nem öncélúnak szántuk. Földjogi viszonyaink gyökeres átalakítását önként magukra vállaló, vagy ma már tisztségükönél fogva az átalakításra hivatott honfitársaink eddig már számtalan szempontot felsorakoztattak e rendkívül bonyolult és összetett feladat megoldására. (Pl.

igazságosan, jogszerűen, politikusan, gazdaságossági szempontból stb.). Annak tudatában, hogy újabb szempontok felvetése csak nehezhítheti az átalakítást, mi egyet mégis bátorkodunk felvetni. Ez pedig *a lelkiismeretes, tárgyilagos* (nem felszínes, felületes) *bélyezetelemzés*. Ezt nyilván azért tesszük, mert egyrészt az elmúlt közel egy év alatt ennek hiányát éreztük leginkább, másrészt mert e tanulmányunkkal mi is ehhez szeretnénk hozzájárulni.

II.

A parlamenti választások idején az átalakulást, illetve a rendszerváltást követelő pártok között nem volt olyan, amely ne tűzte volna zászlajára a földjogi viszonyok rendezését, sőt az sem túlzás, hogy többségük azok radikális, gyors és gyökeres átalakítását. Azonban már akkor is kitűnt, hogy az egyes pártok programjaiban, de ekkor még inkább jelszavaikban, igen eltérők voltak a beígért változatok és a megoldási módozatok. A választási propagandával együttjáró szélsőséges megnyilvánulások (nemzetiszínű, kokárdás földkarózás, földvisztaigénylési nyomtatványok osztogatása stb.) mind az érintett földtulajdonosokban és földhasználókban, mind a földviszonyok rendezésében érdekelt állampolgároknál vegyes érzelmekeket szült, sokakban erős indulatokat kavart.

Akik a földjogi viszonyokban egy kicsit is járatosak és a mezőgazdasági termelés sajátosságait ismerik, azoknak tudniuk kellett (és nagyon sokan tudták is), hogy egy rendszerváltással összefüggő új földtulajdoni, földhasználati struktúra bevezetése csak igen gyors, előre átgondolt és az érintetteket is bevonó eljárásban történhet. Ellenkező esetben a hatályos jogszabályok rendelkezéseinek a kijátszása, a mezőgazdasági termelés visszaesése következik be. Az első megoldási módozatra Magyarországon már történelmi példa is van, nevezetesen az 1945. évi földosztás. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. decemberi megalakulása után 1945. márciusára megszületett a 600/1945. M.E. számú rendelete, amelyet a Magyar Közlöny március 18-i számában már ki is hirdettek. E rendelettel életrehívott és szinte azonnal megalakuló Földbirtokrendező Tanácsok gyors, és – a kisebb-nagyobb "törvénytelenések" ellenére is – szakszerű munkájának köszönhetően 1945. őszén az új és régi földtulajdonosok már a sajátjukon végezheték a következő évi termést előkészítő munkálataikat.

E történelmi példával joggal állítható szembe, hogy 1991-ben nem új földosztásról, nem egy évszázad alatt a nemzet csaknem egésze által felszámolásra ítélt félféudális nagybirtokrendszer felszámolásáról van szó, hanem a volt kommunista pártállami rendszer által "tönkretett" földbirtokpolitikának helyretételéről, történelmi igazságtevésről stb. S a helyzetet bonyolítja, hogy mindezt nem egy forradalmi jogalkotás módszereivel, hanem a jogállamiság által megkövetelt többpárti parlamentáris demokrácia törvényalkotási mechanizmusával kell megteremteni. Ez utóbbiról e tanulmányban sem erkölcsi, sem szakmai alapunk nincs minősítést adni, de a tények önmagukért beszélnek.

Már a választási küzdelmek hatására, a legitimitásában is megkérdőjelezett, "végnapjai" élő egypárti parlament négy törvénnyel¹ módosította a hatályos földtörvényt, és a mezőgazdasági termelészövetkezetekről szóló hatályos törvénynek igen lényeges földjogi viszonyokat tartalmazó rendelkezéseit. A közel 10 hónapja megalakult többpárti parlament ismét a hatályos földtörvény módosításait választotta. E tárgyban négy törvényt *hozott*² és egy más tárgyban *alkotott* törvény "Záró rendelkezések" címszava alatt létrehozott egy teljesen új földtulajdoni formát, nevezetesen az *önkormányzati földtulajdon*.³

A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy a földügyekben legradikálisabb párt, a Független Kisgazdapárt önállóan készített egy törvénytervezetet "A földről", amely igen széles körben elterjedt, de a parlament elé nem került benyújtásra. Hasonló sorsra jutott az Igazságügyi Minisztérium tervezete is, amely alig különbözött a kisgazdapártiakétól. Ezt azonban a kormány megtárgyalta, de mielőtt a parlament elé terjesztette volna, kikérte az Alkotmánybíróság véleményét.

E határozatra figyelemmel, a kormány feladta azt a feltételezhető szándékát, hogy a koalíciós pártjai által is követelt földjogi viszonyok rendezésére vonatkozó javaslatát külön egységes törvénytervezetben terjessze az országgyűlés elé. E helyett egyrészt bővítette, másrészt szűkítette a kört. A javaslat tárgyát kiterjesztette az összes tulajdonviszonyra (ingatlan és ingó), ugyanakkor a beígért átfogó rendezés helyett csak kárpótlási tervezetet készített.

E tanulmány megírásának idején a parlament már négy ülésszakon át — több mint egy hónapja — tárgyalja "A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk kárpótlásáról" szóló törvénytervezetet. A tömegtájékoztatási eszközökből nyert — felelős kormánytagok és tisztviselők információján alapuló — ismereteink szerint a kormányjavaslathoz már eddig is közel háromszáz írásbeli módosító indítvány érkezett. Különösen rendkívülinek tekinthető ez a tény akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a tervezet mindössze két tucatnyi paragrafusból és két rövid mellékletből áll, továbbá, hogy annak részletes vitáját még el sem kezdték.

Mivel a megalkotandó törvény hatálya értelemszerűen kiterjedne a földtulajdoni viszonyainkra is, témánk szempontjából tudatosan leszűkítjük a tervezet címét abból a célból, hogy jobban kifejezhessük a lényegét. Leszűkítve a tervezet "A földtulajdoni viszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok földtulajdonában igazságtalanul okozott károk kárpótlásáról" címet viselhetné. Így már bizonyításra sem szorul, hogy a (továbbiakban) kárpótlási törvénytervezet sem vállalkozik földjogi viszonyaink átfogó rendezésére. Még akkor sem, ha figyelembe vesszük a zárórendelkezéseknek azt az ígérését, hogy az 1949. június 8-a előtti "károk

¹ Lásd 1989. évi XL, XLX, XLII. törvényeket, és az 1990. évi IX. törvényt.

² Lásd az 1990. évi XXXVII, XXXVIII, XLI, LXX törvényeket.

³ Lásd az 1990. évi XLV. törvényt.

részleges kárpótlására az e törvényben meghatározott elvek szerint, külön törvény rendelkezései alapján kerül sor".

A régi jogalkotási rendszernek többek között az a hibája is megvolt, hogy a már kormány által elkészített törvénytervezethez a jogtudományoknak illetékes művelői sem szólhattak hozzá, a megalkotott törvényt pedig hosszabb ideig "nem illett" kritizálni.

Annak reményében, hogy ez a gyakorlat már a múlté, egyrészt bátorkodunk is, másrészt elkerülhetetlennek is tartjuk a kárpótlási törvénytervezettel való foglalkozást, hiszen ennek elfogadása (a megíósolhatatlan módosításokkal együtt) vagy elvetése a magyar mezőgazdaság jövője szempontjából sorsdöntő lehet. (Nekünk illik olyan jóslásoktól tartózkodni, amelyeket egyes honatyák már az eddigi vitában is megengedtek maguknak.

A továbbiakban tehát az eddig hatályos földjogi szabályozás, a kárpótlási törvénytervezet, valamint saját elemzéseink, véleményünk alapján *igyekszünk feltárni azokat a súlyos és legfőbb dilemmákat, amelyek feloldása nélkül földjogi viszonyaink tartós rendezését megoldhatatlannak tartjuk.*

III.

1. Az elmúlt negyvennégy év alatt nemcsak a termőföldek, hanem a lakótelkek, épületek és építmények telkeinek tulajdoni és használati viszonyaiban is gyökeres változások következtek be. Ehhez a hatalmas méretű átalakuláshoz még azt is hozzá kell tennünk, hogy a földjogi viszonyok rendezése szempontjából "perdöntő" fontosságú ingatlannyilvántartási rendszer is teljesen megváltozott.

A magántulajdon "szentségén" és primátusán alapuló *ingatlanjogot* tehát az elmúlt hatalmi rendszer mind tartalmában, mind fizikai és nyilvántartási állapotában teljesen porig zúzta. Ehhez az állapothoz közel kétszáznyi jogszabályon keresztül vezetett a göröngyös út, amelyre a "koronát" a törvényhozás az 1987. évi I. törvénnyel tette fel. Címében ugyanis a földről szól, tárgyi hatálya azonban "kiterjed — az erdő kivételével — az ország területén fekvő minden földre, valamint a földön lévő épületekre és egyéb építményre (a továbbiakban együtt: ingatlan)". (Kiemelések — T.L.) E hatályos törvény összes további rendelkezéséből viszont egyértelműen kiderül, hogy ez se nem a termőföldekről szóló egységes törvény, se nem egy egységes ingatlantörvény. Egy olyan ösvér alkotás, amely már az akkori földjogi viszonyok legmagasabb szintű szabályozási követelményeinek sem felelt meg.

Földjogi viszonyaink rendezésének igényét tehát nemcsak a rendszerváltással összefüggő tulajdonviszonyok várható változásai, hanem a hatályos jogunk tökéletlensége is diktálta és diktálja.

Véleményünk szerint *a jogalkotás első és egyben legfőbb dilemmája ez a kettős kényszerítő helyzet. A megoldandó feladat abban jelölhető meg, hogy földjogi viszonyaink rendezése végrehajtható-e a jogállamiság követelményeinek*

megfelelően az 1987-re kialakult jogi szabályok módosításával és egy kárpótlási külön törvénnyel, vagy csak egy teljesen új koncepció alapuló új földjogi jogalkotással. Az egypárti hatalom szétesésétől eltelt időszak arra enged következtetni, hogy ez a dilemma még hosszú ideig fenn fog maradni. Ennek okát abban látjuk, hogy egy új földtörvény megalkotásához szükséges, a parlamenti pártok képviselőinek többsége által is elfogadható, *új koncepciót* mind a mai napig nem sikerült kidolgozni. Egységesnek mondható álláspont csak a földjogi viszonyok privatizálásában jött létre, de ennek mélységét, módszerét illetően újabb dilemmák keletkeztek.

2. A magántulajdoni és magánhasználati viszonyok elsorvasztásának — ha úgy tetszik "társadalmasításának" — folyamatában a jogalanyoknak három, viszonylag jól elkülönült csoportja alakult ki:

a) A földtulajdoni és földhasználati jogukat elvesztett személyek, illetve ezek örökösei;

b) a termőföld magánhasználatától megfosztott, de tulajdoni részarányukat megtartó személyek (de facto a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben földtulajdonnal rendelkező, és a velük azonos jogállású személyek); és végül

c) a mezőgazdasággal élethivatásszerűen foglalkozó, de a termőföldtulajdon szerzési lehetőségéből kirekesztett, állami gazdaságban vagy mezőgazdasági termelőszövetkezetben dolgozó személyek. (Ezeknek csaknem teljes köre illetmény- vagy háztáji földhasználatra jogosult.)

A földjogi viszonyok rendezésének *második dilemmáját* abban látjuk, hogy ezeknek a jogalanycsoportoknak a jogviszonyai szorosan összefüggenek, egymástól elszakítva aligha rendezhetők. A feladat megoldása azonban más-más *társadalompolitikai* (nem pártpolitikai) és *gazdaságpolitikai döntést* igényel. Ezért tartjuk lehetségesnek, sőt feltétlen szükségesnek, hogy a megoldás útját az egyes *jogalanycsoportok érdekeinek összehangolásában keressük*. A döntések meghozatala a parlament szuverén joga, azoknak azonban számtalan súlyos konzekvenciája lehet.

ad a) Az e csoportba tartozó személyek sérelmeinek orvoslása lényegében a kárpótlási törvénytervezet alapján történne. A tervezet is azt bizonyítja, hogy földjogi viszonyaink szabályozásakor különbséget kell tennünk a *termőföldek* és az *építmények elbelyezésére* szolgáló ingatlanok között. A tervezet abból indul ki, hogy az utóbbiaknál nincs lehetőség a természetbeni reparációra, míg az előzőeknél igen, azonban mindkét esetben — az itt nem részletezett okok miatt — kárpótlási jegyek közbeiktatására van szükség.

Az építmények elbelyezésére szolgáló ingatlanoknál, a jogosultanként és tulajdoni tárgyanként megállapított és átadott kárpótlási jegy ellenében, a jogalkotó utólag *legitimálná* a csaknem kizárólag állami tulajdonba került ingatlanokat. A kárpótlási jegy — mivel forgalmazható értékpapír — mindenkor tulajdonosának ezzel szemben biztosítaná, hogy azt az állami tulajdon privatizációja során értékesítésre kerülő *vagyontárgyak*, részvények, üzletrészek megvásárlására használja fel.

A *termőföldek* tulajdonában esett sérelmeknél a kárpótlási jegy kibocsátásának kettős funkciója lenne. A jogosultnak választási lehetőséget adna arra, hogy kárpótlási jegyét az előzőekben említett célra, vagy termőföld tulajdonjogának megszerzésére használja fel. Ez utóbbi esetben jogvesztő határidőhöz kötött nyilatkozatot adna, amely a jogosult számára — a kárpótlási jegy ellenében — vételi jogot biztosítana annak a szövetkezetnek, illetve állami gazdaságnak (jogutódjának) a tulajdonában, illetve kezelésében lévő termőföldjére, amely a kárpótlás alapjául szolgáló termőföldet a sérelmet okozó módon szerezte meg.

A törvénytervezet részletes vitája előtt a *kormánykoalíció* parlamenti *pártfrakciói* megegyeztek abban, hogy a vételi jog gyakorlását a jogosult oldaláról semmiféle feltételhez nem kötik, ellenben a maximálisan megszerezhető termőföld mértékét 1000 aranykoronában állapítják meg. A frakciók között abban is egyetértés van, hogy most csak az 1949. június 8-a utáni állapotok rendezésére kerüljön sor, és az ezt megelőző időszakban keletkezett sérelmek orvoslásáról — ezen elvek alapján — egy később hozandó törvényben kell rendelkezni.

Tekintettel arra, hogy a termőföldek tulajdoni állapotáról, illetve változásairól viszonylag megbízható statisztikai adatok állnak rendelkezésünkre, szükségesnek tartjuk ezek bemutatását, és mindezek alapján néhány következtetés levonását.

Az 1949. június 30-i birtokállapotokat az 1. sz. *ábra* szemlélteti.⁴ Mivel a termőföldek tulajdonjogi változásai a mezőgazdasági termelőszövetkezetek használatában, illetve ma már tulajdonában lévő földeknél jelentkeznek, ennek áttekintésére a 2. sz. *ábrát* tartjuk alkalmasnak.⁵

Az 1. sz. ábrából kiolvasható, hogy 1949-ben az *egyéni gazdaságok* száma meghaladta az egymillió hatszázötvenezeret. Feltételezve a gazdaságokon belüli többes tulajdonlást és az azóta eltelt legalább egyszeri öröklési rendet, kb. hárommillióra becsülhetjük azoknak a személyeknek a számát, akik részére kárpótlási jegyet kell kibocsátani. (A földtulajdonnal rendelkező mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagokat leszámítva is.)

A gazdaságok területénél is figyelembe kell vennünk az öröklési folyamatot, így az 1949-es kis- és törpegazdaságokhoz képest még kisebb, kb. kétfélmillió kisgazdaság létrejöttével kellene számolnunk, ha kárpótlásra jogosultak összessége élne a vételi jogával.

Mivel 1949-ben az egy hektárra eső kataszteri tiszta jövedelem átlaga 16,27 aranykorona volt, és a kárpótlási törvénytervezet ezer forintban jelöli meg aranykoronánként a kárpótlás mértékét, közel harminc milliárd forint értékben kellene kibocsátani a kárpótlási jegyeket.

Ezek az adatok számunkra önmagukban is döbbenetesek. Még elszomorítóbbnak tartjuk azt, hogy az eddigi parlamenti vitákban ezek, vagy

⁴ Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. (Központi Statisztikai Hivatal, Bp.) 111. old.

⁵ U.o. 243. old.

ezekhez hasonló *belyzetelemzés* hangot sem kapott. Egy demokratikusan működő parlament nemcsak a kárpótlásra helyezi a hangsúlyt, hanem figyelembe veszi azokat az evolúciós folyamatokat is, amelyek 1949 óta a magyar földbirtokviszonyokban egy megfelelő agrárpolitika alapján bekövetkeztek volna. Ha ezt a kárpótlási törvényjavaslatot az országgyűlés elfogadja, elképzelhető, hogy nem az 1949-es állapotokhoz térünk vissza, hanem olyan állapothoz, amelyre a magyar agrárgazdaságban még soha nem volt példa. Ennek elkerülése már nem a parlamenten és a kormányzati szerveken múlik, hanem a volt földtulajdonosokon, illetve azok örökössein.

Összegezve álláspontunkat: a termőföldekre vonatkozó jogviszonyok rendezésének dilemmáját a kormány, és a parlamentben működő koalíciós pártfrakció át kívánja hárítani a tulajdonjogaikban sértett állampolgárokra, hiszen az ő választásuktól függene a termőföldek közel egyharmadának jogi sorsa, és a b) illetve c) pontokban megjelölt személyek jövője.

A kárpótlási törvénytervezet eljárásjogi szabályaiból az a megállapítás is reálisnak tűnik, hogy 1991 őszén legfeljebb csak birtokba vehetik földjeiket az új tulajdonosok, de a rendezés térképészeti és ingatlannyilvántartási munkálatai még legalább fél évet vesznek igénybe. Így a várva várt földpiac még 1992 tavaszára sem indulhat be.

ad b) *A termőföld magánhasználatától megfosztott, de tulajdoni részarányukat megtartó személyek* és a velük azonos jogállású személyek (a továbbiakban termelőszövetkezeti földtulajdonosok) 1990-ig legalább olyan károsultjai voltak az elmúlt rendszernek, mint az előbbi pontban tárgyalt személyek. A termelőszövetkezet közös használatába kellett adni földjeiket, és ezzel együtt megművelni azokét is, akik tulajdonjogukat végleg elvesztették. Az ő káruk forintban kifejezhetetlen, mert 1968-ig munkájuk után sem garantált munkadíjat, sem garantált földjáraadékat nem kaptak földtulajdonuk után.

Földjogi viszonyaik döntő jelentőségű rendezése már az 1989. évi XIX. törvénnyel megkezdődött. Ez a törvény lehetővé tette számukra, hogy a közös használatban lévő részarányukat egymás között áruházzák, illetve hogy azt elcseréljék a szövetkezet erre a célra kijelölt földjére. Ez utóbbi esetben természetesen magángazdálkodást folytathatnak rajta. Az igazi változást az 1990. IX. sz. törvény jelentette. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény idevonatkozó szakasza a következőképpen módosult: "A volt tag (örököse), továbbá más földtulajdonos

a) a szövetkezeti közös használatban lévő földet a szövetkezetben megvételre felajánlhatja,

b) a föld tulajdonjogának fenntartása mellett, földjáraadék ellenében a földet a termelőszövetkezet közös használatában hagyhatja, vagy

c) részére a bevitt földdel azonos értékű földet kérelmére ki kell adni."

Véleményünk szerint de lege ferenda szükséges lenne a "földjáraadék ellenében" szöveget "haszonbér ellenében"-re sürgősen megváltoztatni.

A 2. sz. ábrából kiderül, hogy a termelőszövetkezeti földtulajdonosok tulajdoni részaránya közel 2 millió hektár volt 1989-ben. Nem lehet jóslatokba bocsátkozni annak megítélésében, hogy milyen arányban fogják ezt a területet a

közös használatból kivonni. A szövetkezeti szakemberektől szerzett információink szerint a termelőszövetkezeti törvénynek, illetve a földtörvénynek hivatkozott módosításai nem indítottak el jelentősnek mondható folyamatot. Ezeknek a tulajdonosoknak nagy része nyugdíjas. Ebből következik, hogy a csökkenés üteme, amely az ábrából 1968-1989 között megfigyelhető, valószínűleg gyorsulni fog, azonban ez még nem ad aggodalmat arra, hogy ezek a földtulajdonosok a szövetkezetek megszüntetésére törekednének.

A bázisai földhasználat mértékét lényegében maguk döntenek el, és az elégséges földmennyiség ahhoz, hogy személyes szükségleteiket megtermeljék.

Itt kell visszautalnunk a kárpótlási törvénytervezetnek egy eljárásjogi szakaszára is. A javaslatban az szerepel, hogy a vételi jog jogosultjának egy bizottság jelölné ki a visszaadandó földterületet. A bizottság a szövetkezet képviselőjéből, az érdekelt visszaigénylők által választott egy tagból, és mindkét fél által pártatlannak minősített, általuk választott személyből állna. Véleményünk szerint ez a javaslat ellentétben áll a szövetkezeti törvénynek azzal a szakaszával, amely kimondja, hogy a szövetkezet tulajdonában lévő földek tekintetében a tulajdonosi jogokat a közgyűlés gyakorolja. Ugyanakkor igazságtalan a szövetkezeti földtulajdonosokkal szemben is, hiszen nekik is tulajdoni részarányuk van, amelyet, ha nevesítésre kerül sor, akkor annak helyét ők kell, hogy megváltassák. Különösen indokolt ez olyan ültetvények tekintetében, amelyeket ezek a tulajdonosok hoztak létre.

ad c) Földjogi viszonyainkban sajátos helyet foglalnak el a *mezőgazdasággal életbivatatás szerűen* foglalkozó, de a termőföld-tulajdon szerzési lehetőségéből kirekesztett, állami gazdaságban vagy mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozók. Vezető rétegüket egyes szélsőséges párttagok durva és sértő jelzőkkel illették. Ezek nyilván elfelejtették, hogy az ő munkájuk nélkül, de különösen a bér munkás réteg munkája nélkül ma nem beszélhetnénk kárpótlásról sem. Ha tisztességes ingatlanforgalmi rendszer érvényesülhetett volna az elmúlt rendszerben, lehetséges, hogy a földművelést nem kedvelő, vagy a falvakból egyéb okból elmenekülő földtulajdonosok területeit, vagy azok egy részét éppen ők vásárolták volna meg.

Amikor az 1989. évi XIX. törvény végre megengedte, hogy magánszemélyek is korlátlan mértékben szerezhessenek ingatlantulajdont, és a szövetkezeteket, illetve az állami gazdaságokat felhatalmazta az eddig tilos földeladásra, a demokratikusan megválasztott új parlament egyik legsürgősebb feladatának tekintette, hogy ezeket a földeladási lehetőségeket beszüntesse a kárpótlási törvény megalkotásáig.

Az Alkotmánybíróság az 1990. évi XXXVIII. törvénynek azt a rendelkezését, amely a megyei vagyonellenőrző bizottságok ingatlanügyleteket engedélyező hatáskörét kiterjesztette a mezőgazdasági szövetkezetek közös tulajdonában vagy használatában lévő ingatlanokra, 1991 februárjában hatályon kívül helyezte. Az a paradox helyzet állt tehát elő a kárpótlási törvény késedelme miatt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek a kárpótlásra jogosultak megjelenéséig, illetve igényeik kielégítéséig *jelentős területeken adbatámaszt el földnélküli tagjaiknak, illetve alkalmazottjaiknak.*

Ezeknek a személyeknek az elmúlt rendszerben nagyon tisztességes földhasználatuk alakult ki, nevezetesen az *illetményföldhasználat és a bázisai földhasználat*. Ezek fenntartása az állami gazdaságoknál nem jelenthet problémát, és bízunk abban, hogy a termelőszövetkezeteknél is marad kellő földalap ennek biztosításához.

Ha az MDF és a Független Kisgazdapárt parlamenti frakciója a kárpótlási törvény kapcsán nem 1000 aranykoronában jelöli meg a vételi jog maximumát, akkor elismerték volna ennek a jogalanycsoportnak is a privatizációs jogát, amelyet a szövetkezetek és az állami gazdaságok biztosíthattak volna. Ha esetleg bármelyik párt abban a tudatban igyekezett kiszorítani ezt a réteget a földprivatizációjából, hogy majd a kárpótoltak napszámosaivá, bérlőivé válnak, akkor azt hiszem, ebben is nagyot tévedtek. Ha a földművelésnek lesz értelme, lehetőségük lesz arra, hogy egyénileg gazdálkodni nem kívánó termelőszövetkezeti tagok tulajdoni részarányát ők vásárolják meg.

LAJOS TÓTH

DIE HAUPTDILEMMATA DER REGELUNG DER

BODENVERHÄLTNISSE IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Die Regelung der mit der Systemänderung in Ungarn zusammenhängenden Bodenrechtsverhältnisse erlitt eine sehr grosse Verzögerung. Die geltende Regelung des Bodensrechtes wurde bis heute durch acht Gesetze verändert, und es wurde *das selbstverwaltete Bodeneigentum* als neue Eigentumsform unter den Schlussbestimmungen des Selbstverwaltungsrechtes definiert. Aber weder dessen Ausdehnung noch dessen Gehalt wurde näher bestimmt.

Gleichzeitig mit der Abfassung meiner Abhandlung verhandelt das Parlament über den Gesetzentwurf "Im Interesse der Regelung der Eigentumsverhältnisse: Entschädigung für die am Eigentum der Staatsbürger vom Staat nach dem 8. Juni 1949 ungerechterweise verursachten Schäden". Der Gesetzentwurf setzt den Akzent auf die Entschädigung und will das *Dilemma* der Regelung der den Ackerboden betreffenden Rechtsverhältnisse auf die geschädigten Staatsbürger übertragen.

Setzt man die Bodenverhältnisse vom Jahre 1949 mit den für die Entschädigung berechtigten Personen in Relation, kann festgestellt werden, dass, falls der Entwurf verabschiedet wird, sich in Ungarn ein *Kleingutssystem*

herausbilden wird, das erheblich stärker zerstückelt ist als die Bodenverhältnisse vom Jahre 1949.

Meines Erachtens kann das erste und wichtigste Dilemma der Gesetzgebung durch die Frage bezeichnet werden, ob die Regelung der Bodenrechtsverhältnisse in Ungarn - den Forderungen eines Rechtsstaates entsprechend - durch die Abänderung des bisher bestehenden Rechts und durch ein neues Entschädigungsgesetz oder aber allein durch eine auf einer völlig *neuen Konzeption* basierende Bodenrechtsreform ausgeführt wird. Die bis heute vergangene Zeit lässt die Forderung nahe, dass dieses Dilemma noch jahrelange existieren wird.

Im Verlauf der Ruinierung - oder nach Belieben: "des Vergessenschaftens" - der Privateigentums- und Privatnutzverhältnisse haben sich drei voneinander gut abgrenzbare Gruppen von Rechtsverhältnisse herausgebildet:

a) die des Eigentums verlustig gegangenen Personen und deren Erbfolger;

b) die der privaten Nutzung des Bodens benommenen, aber ihre Eigentumsteilproportion erhaltenen Personen (sie sind de facto die Besitzer von Grundeigentümern in den Produktionsgenossenschaften);

c) die sich mit dem Ackerbau lebesberufsmässig beschäftigenden, aber aus der Möglichkeit der Verschaffung eines Grundeigentums ausgeschlossen, in staatlichen Gütern oder Produktionsgenossenschaften arbeitenden Personen.

Das *zweite Dilemma* der Regelung der Bodenverhältnisse in Ungarn besteht meiner Erachtens darin, dass die Rechtsverhältnisse der obigen Rechtssubjektgruppen eng zusammenhängen, und so können sie kaum voneinander getrennt geregelt werden. Die grösste Aufgabe der Gesetzgebung ist die Abstimmung der Interessen der einzelnen Rechtssubjektgruppen.

Den bisherigen auf die Regelung der Bodenrechtsverhältnisse gerichteten Bestrebungen liegt nicht die Verwirklichung der Interessenabstimmungen zugrunde, sie stellen die Rechtssubjektgruppen viel mehr gegenüber.

Aus der in der Abhandlung ausgeführten Situationsanalyse kann die Folgerung gezogen werden, dass in Ungarn ausschliesslich das Privetisieren des Grundeigentumrechtes begonnen wurde. Zu welchen Änderungen der Bodenrechtsverhältnisse - sowohl den Umfang als auch die Qualität betreffend die bisherige Gesetzgebung führen wird, kann heute noch nicht vorhergesehen werden.

A főbb társadalmi szektorok gazdaságainak száma és területe a gazdaságok összes területének nagysága szerint (1949-1970)

Összes terület nagysága	Gazdaságok		Összes terület		Szántóterület		Egy gazdaság átlagos	
	száma	%	kat.hold	%	kat.hold	%	összes területe	szántó kh-ban
1949. június 30.								
Állami gazdaságok^{a/}								
200 kh és kisebb			2.198	0,4
201-500 k.hold			26.372	4,8
501-1000 -"-	263	88,0	109.884	20,0	1.339	..
1001-2000 -"-			213.723	38,9
2000 kh nagyobb	36	12,0	197.241	35,9	5.479	..
Összesen	299	100,0	549.418	100,0	382.209	100,0	1.838	1.278
Mezőgazdasági tsz-ek								
200 kh és kisebb	337	75,9
201-400 k.hold	74	16,6
401-600 -"-	19	4,3
601-800 -"-	7	1,6
801-1000 -"-	4	0,9
1000 kh nagyobb	3	0,7
Összesen	444	100,0	77.368	100,0	57.696	100,0	174	130
Kisebítő gazdaságok								
Illetményföldek	-	-	4.500	1,8	4.500	3,2	-	-
0,25 k.hold és kisebb egyéni	-	-	80.325	30,7	18.025	12,9	-	-
0,26-1 kh-as egyéni	219.200	100,0	176.800	67,5	117.200	83,9	0,8	0,5
Összesen	219.200	100,0	261.625	100,0	139.725	100,0
Egyéni gazdaságok								
1,1-3 k.hold	361.500	25,1	823.400	7,1	614.100	6,6	2,3	1,7
3,1-5 -"-	303.200	21,0	1.323.300	11,3	1.064.900	11,5	4,4	3,5
5,1-8 -"-	333.400	23,1	2.319.600	19,8	1.878.800	20,3	7,0	5,6
8,1-10 -"-	124.600	8,7	1.169.400	10,0	958.600	10,4	9,4	7,7
10,1-15 -"-	177.400	12,3	2.294.300	19,6	1.860.100	20,1	12,9	10,5
15,1-20 -"-	62.900	4,4	1.123.200	9,6	886.200	9,6	17,9	14,1
20,1-25 -"-	30.600	2,1	716.300	6,1	561.300	6,1	23,4	18,3
25,1-50 -"-	36.000	2,5	1.016.600	8,7	728.100	7,9	28,2	20,2
50,1-100 -"-	7.000	0,5	385.000	3,3	275.900	3,0	55,0	39,4
100 kh nagyobb	4.200	0,3	524.600	4,5	418.000	4,5	125	100
Összesen	1.440.800		11.695.700		9.246.000		8,1	6,4
		100		100		100		

^{a/} Év végén.

A magyar mezőgazdasági szövetkezetek által használt földek tulajdoni struktúrája

Év	Magán		Állami		Szövetkezeti	
	hektár	százalék	hektár	százalék	hektár	százalék
1968	1.521.324	27,75	5.169	0,90	3.954.992	72,16
1969	1.067.581	19,23	1.365.201	24,60	3.117.921	56,17
1971	748.959	13,48	1.768.024	31,83	3.037.491	54,69
1975	247.484	4,42	2.502.917	44,66	2.854.470	50,92
1976	197.364	3,51	2.610.636	46,48	2.808.763	50,01
1977	190.267	3,38	2.692.361	47,86	2.742.527	48,76
1978	195.833	3,47	2.771.496	49,17	2.669.186	47,36
1979	196.932	3,48	2.848.861	50,47	2.606.544	46,12
1980	195.318	3,45	2.921.968	51,55	2.500.026	45,00
1981	204.139	3,60	2.997.442	52,78	2.477.176	43,62
1982	207.569	3,65	3.055.578	53,75	2.421.265	42,60
1983	214.466	3,77	3.120.114	54,88	2.350.589	41,35
1984	224.342	3,94	3.162.985	55,57	2.304.957	40,49
1985	226.432	3,98	3.227.281	56,68	2.240.015	39,94
1986	222.176	3,91	3.191.922	58,87	2.174.891	38,22
1987	224.556	3,95	3.344.186	58,77	2.121.403	37,28
1988	222.406	3,91	3.406.852	59,93	2.055.500	36,16
1989	216.146	3,81	3.471.311	61,12	1.991.734	35,07

Forrás: Mezőgazdasági Szövetkezetek Országos Tanácsa, Budapest, 1989.